

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

CRIMINOLOGICAL MONITORING IN THE ACTIVITIES OF CRIMINAL JUDICIAL BODIES

Сидоренко Н.С., канд. наук з держ. упр., доцент,
доцент кафедри управління та адміністрування

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Проаналізовано поняття та зміст кримінологічного моніторингу органів кримінального правосуддя. На основі аналізу запропоновано розширене тлумачення цієї категорії, яке враховує провідні суттєві ознаки та характеристики. З огляду на стратегічну мету кримінологічного моніторингу, тактичні цілі останнього полягають у наведеному нижче. По-перше, сприяння формуванню кримінологічного прогнозування в рамках управління запобігання злочинам шляхом надання відповідним суб'єктам прогнозування обробленої, проаналізованої, узагальненої, науково оціненої та достовірної інформації і лише в тій мірі, яка визначається конкретними потребами передбачення запобігання злочинності у певній сфері, на рівні або напрямку його дії; об'єкти (їх зміст та обсяг) моніторингу визначаються залежно від потреб кримінологічного прогнозування відповідного типу (національного, регіонального, місцевого чи галузевого), рівня, динаміки, структури, географії та ціни злочинності; певні групи детермінант злочинності; стан функціональної спроможності суб'єктів антикримінальної діяльності. Про відсутність єдиного підходу та єдиних критеріїв моніторингу свідчить той факт, що дані моніторингу, які проводяться громадськими правозахисними організаціями, суттєво відрізняються від результатів кримінологічного дослідження характеристик злочинності та соціологічних досліджень, замовлених правоохоронними органами. Це ще складніше, якщо мова йде про порівняння інформації, отриманої від моніторингу в окремих регіонах. Існує не тільки вибір різних параметрів, підходів, прийомів та методів моніторингу, а й різний рівень підготовки фахівців, які розраховують результати та формулюють висновки. Кримінологічний моніторинг кримінального правосуддя – це соціально визначена, науково обґрунтована система спостереження, вимірювання та оцінки явищ та процесів у різні періоди, яка спрямована на оптимізацію системи протидії та запобігання злочинності шляхом отримання повної та обґрунтованої інформації про злочинність з цією метою. подальшої її обробки, систематизації та використання для реалізації стратегічних завдань протидії злочинності.

Ключові слова: моніторинг, органи кримінального судочинства, протидія, запобігання, злочинність.

The concept and content of criminological monitoring of criminal justice bodies are analyzed. Based on the analysis, an expanded interpretation of this category is proposed, which takes into account the leading essential features and characteristics. Based on the strategic goal of criminological monitoring, the tactical goals of the latter are as follows. First, promoting the formation of criminological forecasting within the management of crime prevention by providing relevant forecasting entities processed, analyzed, summarized, scientifically evaluated and reliable information and only to the extent determined by the specific needs of anticipation of crime prevention in a given area, at the level or direction of its operation; objects (their content and scope) of monitoring are determined depending on the needs of criminological forecasting of the relevant type (national, regional, local or sectoral), level, dynamics, structure, geography and price of crime; certain groups of determinants of crime; the state of functional capacity of the subjects of anti-criminal activity. The lack of a unified approach and uniform monitoring criteria is evidenced by the fact that the monitoring data conducted by public human rights organizations differ significantly from the results of criminological study of crime characteristics and sociological research commissioned by law enforcement agencies. It is even more complicated when it comes to comparing the information obtained from monitoring in individual regions. There is not only a choice of different parameters, approaches, techniques and methods for monitoring, but also a different level of training of specialists who calculate the results and formulate conclusions. Criminological monitoring of criminal justice is a socially determined, scientifically based system of observation, measurement and assessment of phenomena and processes in different periods, which aims to optimize the system of combating and preventing crime by obtaining a complete and substantiated information on crime for the purpose of its further processing, systematization and use for realization of strategic tasks of counteraction to crime.

Key words: monitoring, criminal justice authorities, counteraction, prevention, crime.

Постановка проблеми. Останніми роками в законодавчих актах та науковій літературі замість звичного й розробленого в науці кримінології поняття «кримінологічне дослідження» усе частіше як учені, так і практики вживають термін «моніторинг», причому в різних словосполученнях і словоформах. Найбільш часто він застосовується, коли мова йде про необхідність проведення моніторингу ситуації зі злочинністю або моніторингу ефективності протидії злочинності [1, с. 67–92].

Аналіз вітчизняного законодавства свідчить про те, що жоден нормативно-правовий акт не містить поняття «кримінологічний моніторинг». Поряд з цим, термін «моніторинг» використовується досить часто в аспекті діяльності фінансових установ, в нормативно-правових актах екологічного, соціологічного призначення тощо. У зв'язку із цим вважаємо, що необхідно з'ясувати сутність самого поняття моніторингу, його розуміння й застосування, тому що різночитання в теоретичному плані на практиці приводить до неправильної оцінки і, як наслідок, до помилкових висновків, які, своєю чергою, позначаються на прийнятті неправильних рішень.

Стан дослідження. Дослідженню різних аспектів концептуальних і прикладних характеристик кримінологічного моніторингу присвячено праці О.М. Бандурки,

Є.М. Блажівського, Я.І. Гілінського, В.Л. Давиденко, Ю.Б. Данильченка, О.М. Джузи, А.Е. Жалінського, О.Г. Кальмана, О.М. Литвинова, Ю.В. Орлова, В.А. Плешакова, А.Є. Фоменка, Д.А. Шестакова та деяких інших учених. Визнаючи досить значний внесок цих науковців у розроблення зазначеної проблематики, слід усе ж таки звернути увагу на несформованість єдиних методологічних засад розуміння цієї категорії та її функціональних характеристик. Ця проблема потребує свого вирішення.

Дослідження змісту та сутності кримінологічного моніторингу органів кримінального судочинства та його значення у здійсненні запобіжної діяльності становить **мету** написання цієї статті.

Виклад основного матеріалу. У Стратегії боротьби з організованою злочинністю зазначається, що одним із шляхів запобігання організованій злочинності та боротьбі з організованими злочинними угрупованнями у сферах з високим ризиком її прояву є організація на постійній основі проведення моніторингу (із збереженням його результатів) щодо випадків протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання за участю організованих злочинних угруповань. Інформаційно-аналітичне, наукове та кадрове забезпечення державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю,

здійснюється шляхом: запровадження в їх діяльності: системи проведення моніторингу, оцінки ефективності діяльності та контролю за реалізацією державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю. Також з метою наукового забезпечення боротьби з організованою злочинністю передбачається: системне та комплексне вивчення наявних проблем нормативно-правового та інституційного забезпечення; підготовка рекомендацій за результатами проведення моніторингу та узагальнення судової практики щодо розгляду кримінальних проваджень за ознаками організованої злочинної діяльності. Згадана стратегія визначає пріоритетне значення інформації для моніторингу криміногенної ситуації у вигляді результатів діяльності громадських організацій щодо моніторингу криміногенної ситуації в державі в частині діяльності організованих злочинних угруповань [2].

Максимально імпонує нам запропоноване Бандуркою О.М. та Литвиновим О.М. визначення кримінологічного моніторингу, яким є визначена практичною необхідністю, наукова, заснована на пізнанні закономірностей розвитку певного явища або процесу система спостереження, вимірювання та оцінки їх станів у різні періоди. Зміст кримінологічного моніторингу складають процеси отримання, обробки й аналізу необхідної для формулювання кінцевих висновків інформації [3, с. 146–147].

Елементами кримінологічного моніторингу прийнято вважати такі складові, як об'єкти, мета, завдання, функції, структура, сфери та форми практичного застосування [4, с. 15].

Спектр об'єктів кримінологічного моніторингу настільки ж широкий, наскільки широкими є і предметні межі науки кримінології. Проектуючи загальновідомі уявлення про останні на площину моніторингового дослідження, маємо змогу запропонувати такий перелік об'єктів моніторингу протидії злочинності: 1) злочинність у єдності її стану, структури та динаміки; фонові для злочинності явища; 2) соціальні наслідки злочинності, її ціна; 3) детермінанти злочинності (як дійсні, так і прогнозовані); 4) ступінь криміналізації суспільства загалом, а також окремих соціальних груп; 5) індивідуальні злочинні прояви в динаміці змін в окремих складових їх механізми залежно від об'єкту посягання, способів, засобів і мотивів вчинення злочину; 6) стан протидії злочинності; 7) стан і тенденції розвитку науки кримінології. Важливо усвідомлювати, що ключовою ознакою будь-якого об'єкту кримінологічного моніторингу є його динамічний характер, адже він перебуває у постійному русі, зміні. Тобто, такий динамізм і формує ситуацію ризику в системі управління, коли майбутній стан кримінологічно значущого об'єкту (системоутворюючого за своєю природою для протидії злочинності) є невизначеним, у зв'язку з чим потреба в збалансуванні функціонування системи, її прагнення до рівноважного стану породжують необхідність у постійному отриманні інформації про ризиковані параметри розвитку [4, с. 15]. При чому як вказує Литвинов О.М. кримінологічний моніторинг не відрізняється особливою глибиною дослідження, оскільки його основна задача – забезпечення своєчасного реагування на системні зміни [5, с. 63].

Погоджуючись із думкою В.В. Сокурєнка, зазначимо, що, з огляду на стратегічну мету кримінологічного моніторингу, тактичними цілями останнього є такі. По-перше, сприяння формуванню кримінологічного прогнозу в межах управління протидією злочинності шляхом надання відповідним суб'єктам прогнозування обробленої, проаналізованої, узагальненої, науково оціненої та достовірної інформації й лише в тому обсязі, який визначається конкретними потребами передбачення розвитку системи протидії злочинності в тій чи іншій сфері, на рівні чи напрямку її функціонування; об'єкти (їх зміст та обсяг) моніторингу визначаються залежно від потреб

кримінологічного прогнозування відповідного виду (загальнодержавного, регіонального, місцевого чи галузевого), рівня, динаміки, структури, географії та ціни злочинності; окремих груп детермінант злочинності; стану функціональної спроможності суб'єктів антикримінальної діяльності тощо [4, с. 17].

По-друге, сприяння в перевірці гіпотез у процесі управління протидією злочинності. Такі гіпотези у сфері антикримінальної діяльності поширені зазвичай у двох видах: дослідницькі та робочі. Гіпотези першого виду використовуються під час реалізації експериментальних заходів запобігання злочинам, коли, враховуючи їх інноваційний характер, неможливо заздалегідь спрогнозувати соціальні (серед іншого й кримінологічні) ефекти від запровадження [4, с. 18].

По-третє, сприяння в аналізі ефективності діяльності суб'єктів протидії злочинності й окремих їх заходів. Постановка такої мети спрямовує моніторингову діяльність на виявлення відхилень у процесі реалізації управлінського рішення в сфері протидії злочинності, а також на відповідність системи антикримінальної діяльності в цілому й окремих її блоків соціальним запитам і внутрішньосистемним можливостям та пріоритетам розвитку [4, с. 18].

На переконання кримінологів, кримінологічний моніторинг включає:

- визначення теоретичних понять, цілей і завдань, методів дослідження;
- аналіз соціальної ситуації в регіоні, методика визначення рівня й тенденцій її зміни;
- аналіз кримінальної ситуації (кримінологічні характеристики причинного комплексу злочинності; характеристики злочинців; характеристики системи запобіжного впливу) [6, с. 409].

Зважаючи на наведений підхід до визначення моніторингу, можемо сказати, що для встановлення рівня злочинності загалом та її якісного складу, визначення всіх характеристик та інших соціальних показників необхідні відповідні фахівці в галузі статистики, математики, кібернетики, психіатрії, психології, соціології. Для проведення іншої частини моніторингу потрібні кримінологи, юристи зі знанням кримінального, кримінально-виконавчого права, юридичної психології тощо [7, с. 98].

Як правило, у проведенні моніторингу криміногенної ситуації або якогось соціального явища використовують знання ряду галузей, які дають змогу одержати комплексну оцінку. Це особливо важливо, коли мова йде про складні й багаторівневі явища та різні прояви злочинності. Тут яскраво виявляється поки що нерозв'язна складність зі створення такого колективу вчених, які змогли б організувати й провести, а головне, одержати об'єктивні результати та здійснити аналіз на основі єдиних методик, з використанням порівнянних технік [7, с. 100].

Закономірно, що моніторинг проводять окремо фахівці, що вивчають патологічні процеси; юристи, які досліджують показники, що характеризують злочинність, причини, відповідальність і покарання за всі види кримінальних проявів; соціологи, які встановлюють параметри негативного соціального явища криміногенності різних вікових категорій і соціальних верств населення в суспільстві тощо. Тому отримані результати після проведеного моніторингу важко порівняти, висновки бувають занадто різними, а пропозиції нерідко виявляються діаметрально протилежними. Як цілком обґрунтовано зазначає Є.М. Блажівський, останнє спричинено рядом таких невіршених питань:

- немає єдиних критеріїв проведення кримінологічного моніторингу в сучасному світі, що динамічно змінюється;
- не вироблений механізм його реалізації, відсутній також однаковий підхід до оцінювання його результатів;

– відсутні правові акти, які б стали нормативною основою й повно регламентували порядок проведення моніторингу на державному та регіональному рівнях;

– дотепер не розроблена єдина шкала оцінювання ефективності превентивної діяльності, основні критерії, за якими можна було б порівнювати позитивні результати профілактичної роботи, проведеної освітніми, медичними установами, системою правоохоронних органів, громадськими та іншими організаціями, тією чи іншою мірою задіяними в протидії злочинності.

Невирішеними залишаються також багато інших проблем. Наприклад, дуже часто параметри й основні напрями моніторингу обираються на розсуд тих осіб, хто його буде проводити, виходячи з відомчих інтересів або вузько сформульованих завдань [7, с. 101].

Про недостатнє усвідомлення та розуміння змісту моніторингової діяльності, зокрема й щодо об'єктів кримінологічного значення, свідчить тлумачення змісту відділів моніторингу. Наприклад на офіційному сайті Міністерства внутрішніх справ при описі повноважень Управління моніторингу порушень прав людини, зазначається, що одним із завдань є моніторинг, вивчення та аналіз проблемних питань, пов'язаних з порушенням прав людини в діяльності МВС і центральних органів виконавчої влади, надання пропозицій щодо їх розв'язання. Тобто моніторинг виділяється як окрема від вивчення та аналізу діяльність уповноважених суб'єктів. Таке формулювання свідчить про те, що практичні працівники не повною мірою розуміють зміст моніторингової діяльності, внаслідок чого допускають такі змістовні неточності.

Про відсутність єдиного підходу та єдиних критеріїв моніторингу свідчить той факт, що дані моніторингу, проведеного по лінії громадських правозахисних організацій, суттєво розходяться з результатами кримінологічного вивчення характеристики злочинності й соціологічних досліджень за замовленням правоохоронців. Ще складнішими є справи, коли мова йде про порівняння отриманої інформації проведених моніторингів в окремих регіонах. Відзначається не тільки вибір різних параметрів, підходів, технічних прийомів і методів при проведенні моніторингу, а й неоднаковий рівень підготовки фахівців, що обраховують отримані результати та формулюють висновки.

Висновки. Моніторингова діяльність займає вагомe місце в системі професійної діяльності зазначених органів державної влади. Від якості та рівня розробленості наукових засад кримінологічного моніторингу та його практичного втілення в повсякденну діяльність органів кримінального судочинства безпосередньо залежить ефективність, ґрунтовність кримінологічного моніторингу, достатність отриманих даних для розробки стратегічних напрямків запобігання та протидії злочинності.

На нашу думку, кримінологічний моніторинг органів кримінального судочинства – це соціально зумовлена, науково-обґрунтована система спостереження, вимірювання та оцінки стану явищ та процесів у різні періоди, яка спрямована на оптимізацію системи протидії та запобігання злочинності, шляхом отримання повної та обґрунтованої інформації про злочинність з метою її подальшого оброблення, систематизації та використання для реалізації стратегічних завдань протидії злочинності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Противодействие преступности : учеб. пособ. Л.М. Давыденко, М.Л. Давыденко, А.Н. Литвинов и др. Киев : Хай-Тек Пресс, 2011. 200 с.
2. Стратегія боротьби з організованою злочинністю. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1126-р. *Урядовий кур'єр*. 19.09.2020 р. № 183.
3. Бандурка О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія. Харків : вид-во ХНУВС. 2001. 308 с.
4. Сокурєнко В.В. Механізм моніторингу протидії злочинності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2019. С. 13–21.
5. Литвинов А.Н. Опыт системного исследования профилактики преступлений. Современное состояние проблемы [Текст] : монографія. / А.Н. Литвинов, М.М. Быргеу. Москва : «ЮрКнига», 2004. 160 с.
6. Курченко В.Н. Противодействие незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ: уголовно-правовой и уголовно-процессуальный аспекты. Санкт-Петербург : Юридический Центр-Пресс, 2003. 427 с. С. 409.
7. Блажівський Є.М. Моніторинг протидії злочинності. *Право та державне управління*. 2013. № 1. С. 98–101.